

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ НА ВИРОБНИЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Проаналізовано основні аспекти впливу банківського кредитування на діяльність суб'єктів господарювання. Визначено основні проблеми, що перешкоджають процесу взаємодії банківського і виробничого капіталу. Обґрунтовано напрямки підвищення ефективності кредитних важелів у взаємовідносинах банків із позичальниками.

The main aspects of the impact on bank lending activity of economic entities were analyzed. The main problems that interference the process of interaction between banking and industrial capital were detected. The trends improving credit levers in the banks with borrowers were analyzed.

На сучасному етапі найважливішим чинником розвитку економіки і суспільства загалом є інвестиції, тому акумулювання необхідних вкладень для стабілізації і забезпечення стійкого зростання економіки неможливе без активізації кредитної діяльності банків.

Посилений вплив кредитування на інвестиційні процеси в українській економіці зумовлений не лише хронічною розбалансованістю грошового ринку, де пропозиція позичкового капіталу істотно відстає від попиту, наслідком чого є дефіцит інвестиційних ресурсів, а й суперечливими тенденціями в грошово-кредитній сфері, що поглиблюють ці диспропорції і негативно позначаються на інвестиційних процесах.

Вивченню питань ролі банківського кредитування у розвитку економіки присвячено чималу кількість праць вітчизняних і зарубіжних науковців. Суттєві надбання у дослідженні цих питань належать таким вітчизняним вченим, як А. С. Гальчинський, Н. І. Версаль, І. С. Гуцал, М. П. Денисенко, О. В. Дзюблюк, Т. В. Дорошенко, А. М. Мороз, М. І. Савлук та ін.

Вагомий внесок у дослідження зазначених аспектів належить і таким зарубіжним економістам, як М. А. Пессель, Б. Ф. Райзберг, А. Сміт, Й. Шумпетер, М. Фрідмен, А. Шварц та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні реального стану подій у кредитуванні реального сектору економіки та наданні пропозиції щодо підвищення впливу банківського кредитування на стимулювання виробництва.

Стійке зростання економіки багато в чому визначається активною участю банківської системи в інвестиційному процесі, формуванні активів підприємств, а також їхніх доходів, видатків і прибутків. Підвищення прибутковості підприємств приводить до зростання обсягів ВВП, тому вплив кредитування на ефективність діяльності підприємств в макроекономічному аспекті визначається комплексом показників: часткою кредитних вкладень у ВВП; динамікою обсягів кредитних вкладень; цільовим спрямуванням кредитів, наданих суб'єктам господарювання; часткою кредитних вкладень, пов'язаних із капітальними вкладеннями; структурою кредитів, наданих суб'єктам господарювання за строками і видами валют.

Слід зазначити, що кредитні вкладення в економіку до 2009 р. зростали. Зв'язки реального сектору економіки і банків відзначалися позитивною динамікою: кредитні вкладення банків збільшились у 2008 р. на 307,2 млрд. грн. (77,1%) – до 734 млрд. грн. (у 2007 р. – на 59,9%) [1].

Співвідношення сукупного обсягу банківських кредитів до ВВП у 2008 р. – 77,2%, а в 2009–2010 рр. – відповідно 79,2% і 66,9%. Потрібно зазначити, що на показник приросту кредитних вкладень на кінець листопада 2008 р. вплинула курсова переоцінка раніше наданих кредитів у валюті. Частка кредитів у ВВП зросла за 5 років (2005–2009 рр.) на 24,8%, тобто з 32,5% до 79,2%, однак показник 2009 р. пов'язаний не зі збільшенням частки кредитів, а суттєвим зменшенням ВВП. У 2009–2010 рр. через обмежені можливості комерційних банків, пов'язаних з рядом макро- і мікроекономічних факторів, кредитування економіки знизилось.

У строковому розрізі позитивним фактором було збільшення довгострокових кредитів, проте таке зростання мало не інвестиційну, а споживчу спрямованість. Свідченням цьому є те, що довгострокові кредити, надані фізичним особам, збільшувалися швидше (103%), ніж аналогічні за терміном кредити, надані юридичним особам (на 73%) [5, 8]. Споживча спрямованість кредитних вкладень не сприяла економічному зростанню, оскільки значну частину отриманих коштів населення використовувало для придбання товарів закордонних виробників, що сприяло виведенню грошей з національної економіки та суттєво поглибило спад виробництва. Підтвердженням цього є збільшення частки збитків підприємств при зростанні обсягів кредитування у 2007–2011 рр. (рис. 1).

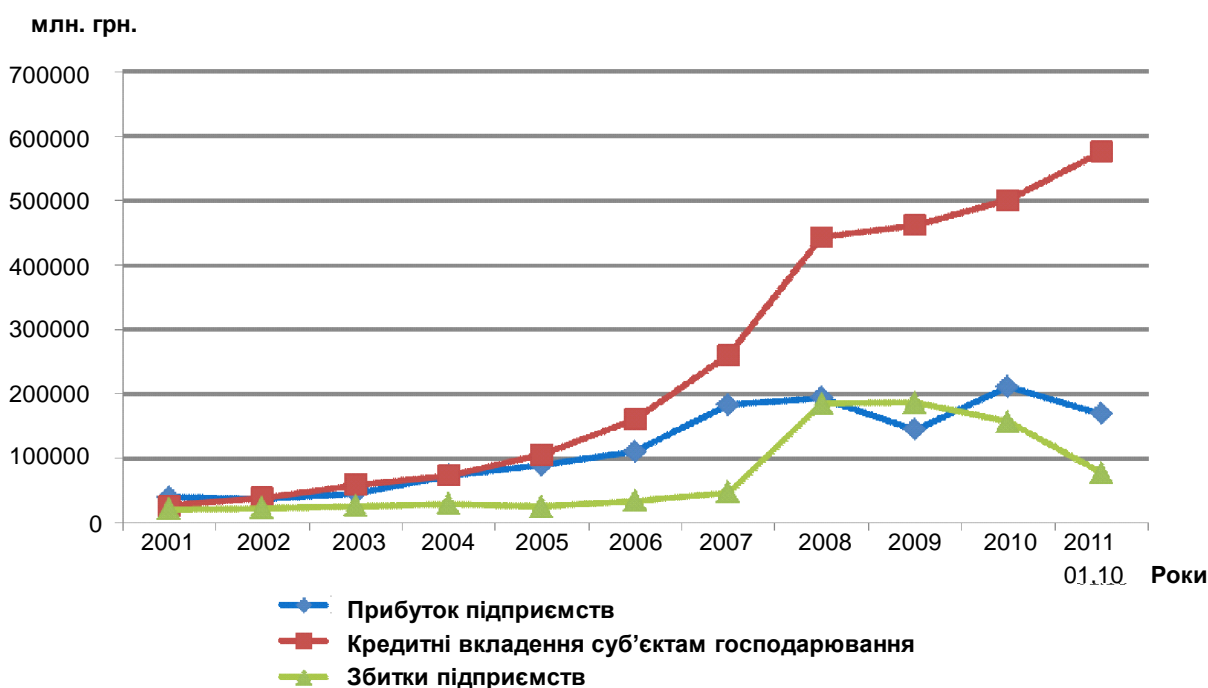

Рис. 1. Динаміка кредитних вкладень та фінансових результатів підприємств в Україні впродовж 2001–2011 рр.

У перспективі не варто очікувати суттєвих змін у кредитуванні інвестицій, передусім через кризові явища у банківській сфері, а також проблеми капіталізації та дефіцит дешевих і довгострокових ресурсів. Таким чином, кризові явища як у банківському, так і виробничому секторах спонукають банки зміщувати акценти з високодохідних і надто ризикових споживчих кредитів на кредитування реального сектору економіки, тому через обмежені можливості використовувати кредитні важелі впливу на виробництво банки неохоче йдуть на інвестиційне фінансування реального сектору економіки. Комерційним банкам здебільшого вигідно кредитувати оборотні фонди підприємств. Так, аналіз кредитної діяльності комерційних банків за цільовими вкладеннями показав, що для поточної діяльності підприємств кредитів надають набагато більше, ніж для інвестиційної, відповідно 83,8% і 14,4% (табл. 1). Це вказує на те, що кредити видають переважно під проекти, які швидко окупляться, або для торгово-посередницької діяльності.

Такий розподіл кредитних коштів є свідченням неефективного використання банками кредитних важелів стимулювання виробництва. Через намагання отримати більші прибутки у короткі терміни, а також ряд інших причин банки майже не використовують свої кредитні важелі впливу на реальний сектор, що не сприяє зростанню обсягів виробництва, і в свою чергу матиме вплив на прибутковість банків в майбутньому, оскільки вона тісно пов'язана з розвитком реального сектору, тому вихід з економічної кризи полягає у перегляді банками напрямів застосування своїх кредитних важелів.

Таблиця 1

**Вимоги банків за кредитами, залученими в економіку України
за цільовим спрямуванням (на кінець лютого 2012 р.) (млн. грн.)***

Види кредитів	Усього		За кредитами, наданими суб'єктам господарювання		За кредитами, наданими фізичним особам	
	сума	питома вага, %	сума	питома вага, %	сума	питома вага, %
Усього	773618	100	575737	100	197881	100
Кредити в поточну діяльність	482600	62,4	482600	83,8	–	
На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	80602	10,4	10100	1,8	70502	35,6
Інші кредити в інвестиційну діяльність	83037	10,7	83037	14,4	–	
Споживчі кредити	122825	15,9	–	–	122825	62,0
Інші кредити	4554	0,6	–	–	4554	2,4

*Джерело: Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 3. – С. 112–113.

Підтвердженням вищесказаного є існуючі деформації у структурі джерел фінансування інвестицій, коли майже 60% сукупного обсягу інвестицій в основний капітал фінансується за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, а питома вага кредитів банків як джерела інвестицій в основний капітал підприємств є низькою і становила у 2011 і 2010 рр. відповідно 17,2% і 13,7% від загального обсягу інвестицій в основний капітал (табл. 2).

Таблиця 2

**Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування
в Україні впродовж 2001–2010 рр. (%)***

Джерела фінансування	Роки							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Усього, у тому числі за рахунок:	100	100	100	100	100	100	100	100
Коштів держбюджету	7,0	10,5	5,5	5,5	5,6	5,0	4,4	6,3
Коштів місцевих бюджетів	4,1	4,7	4,2	4,3	3,9	4,2	2,7	2,9
Власних коштів підприємств та організацій	61,4	61,7	57,4	57,8	56,5	56,7	63,3	55,7
Коштів іноземних інвесторів	5,5	3,6	5,0	3,7	3,5	3,3	4,5	2,3
Коштів населення та індивідуальне житлове будівництво	3,6	3,4	3,3	4,1	4,5	5,0	3,6	10,7
Кредитів банків та інших позик	8,2	7,6	14,8	15,5	16,6	17,3	14,2	13,7
Інших джерел фінансування	10,2	8,5	9,8	9,1	9,4	8,5	4,1	5,3

*Джерело: Держкомстат України 1998–2010 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www. ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

Тенденція переважання власних коштів в інвестиційній стратегії суб'єктів господарювання є доволі стійкою і останніми роками майже не змінюється. На нашу думку, високу частку власних коштів у структурі джерел фінансування інвестицій не можна розглядати як позитивний факт. Це є свідченням швидше слабкості, ніж сили суб'єктів господарювання, оскільки суттєво обмежує можливості процесу інвестування і знижує їхню активність. Орієнтація лише на власні ресурси жорстко обмежує обсяги інвестування та можливості акумулювати кошти для інвестицій. Оскільки процес акумуляції коштів потребує тривалого часу, то інвестиційні процеси загалом сповільнюються. Що стосується інвестицій в нові підприємства, то виникає ситуація, коли реалізація навіть доволі ефективних проектів, що потребують переважно значних інвестиційних вкладень, стає просто неможливою.

Пріоритетними напрямками кредитних вкладень комерційних банків за останні роки були і залишаються: торгівля, переробна промисловість, операції з нерухомим майном, будівництво, сільське господарство. Висока частка цих галузей у загальній сумі кредитів, виданих юридичним особам, стало характерним явищем. Так, у 2010 р. банки продовжували надавати перевагу кредитуванню підприємств торгівлі (34,2% приросту), переробної промисловості (25,9%) та операціям з нерухомим майном (25,1%). Потрібно зазначити, що помітно збільшується частка кредитних вкладень у промисловість і сільське господарство. Однак питома вага кредитних вкладень банків у торгівлю сягає до 34,61% (за станом на кінець жовтня 2011 р.) [7]. Іншими словами, вона поглинає майже весь арсенал кредитів, що спрямовуються у галузі матеріального виробництва, і негативно позначається на зростанні обсягів ВВП. Водночас необхідно зазначити, що проблема кредитування галузей матеріального виробництва для продовження виробничого зростання на даний час значно актуалізується і стає пріоритетною. Однак темпи приросту кредитів, наданих суб'єктам господарювання терміном понад рік, у 2008 р. зменшилися порівняно з 2007 р. і становили відповідно 66% і 73%, тоді як короткострокові кредити зросли і становили у 2008 р. 76,3%, 2007 р. – 49,7%. Темпи приросту кредитів за всіма строками погашення у подальші 2009–2011 рр. знизилися. Це пов'язано з обмеженими можливостями банків залучати кредитні ресурси для кредитування.

Сума і частка довгострокових кредитів порівняно з 2008 р. зменшилися, так у 2009 р. частка довгострокових позик, виданих суб'єктам господарювання, становила 58%, у 2010 р. – 58,4%, а в липні 2011 р. – 60%. Процентне співвідношення довготермінових кредитів до короткотермінових становило у 2010 р. відповідно 58,5% і 41,5%. Для порівняння, у 2000 р. таке співвідношення було 16,6% до 83,4%. У 2010–2011 рр. спостерігалось зростання частки кредитів терміном від 1 до 5 років. Однак це зростання відбулось за рахунок пролонгації раніше наданих короткострокових кредитів. Слід зазначити, що при зростанні обсягів довгострокових кредитів упродовж останніх років темпи приросту ВВП залишаються на рівні 2000 р. (у 2000 р. – 130,4%, у 2007 р. – 131%, у 2010 р. – 119,8%, у 2011 р. – 105,2%), що в черговий раз свідчить про неефективне використання кредитних ресурсів, оскільки більша їх частка спрямовувалася на кредитування споживчих потреб населення.

Основним стримуючим чинником використання кредитів банків суб'єктами господарювання є високі відсоткові ставки, які значно перевищують рівень рентабельності підприємств (див. табл. 3). Через низьку рентабельність, яка не відповідає процентним ставкам за кредити і темпам інфляції, ефективність використання суб'єктами господарювання кредитних ресурсів дуже низька. Хоч статистичні дані про рентабельність підприємств не завжди точні через занижені показники прибутковості, які підприємства приховують, все ж розрив між процентними ставками за кредитами і рентабельністю підприємств великий. Кредити не можуть ефективно використовуватись через низьку рентабельність, яка не відповідає процентним ставкам за кредитами і темпам інфляції, відповідно, вони недоступні для більшості підприємств.

Суб'єкти господарювання не зацікавлені в отриманні довгострокових кредитів через високі процентні ставки, тому в інвестиційних проектах підприємств переважають власні кошти, а тимчасові фінансові труднощі вирішуються за рахунок короткотермінових кредитів. Як зазначалося вище, джерела фінансування інвестицій в основний капітал майже на 60% складаються з власних коштів і лише на 13,7% – з банківських кредитів.

Зміщення пріоритетів банків на користь активізації кредитування споживчих витрат населення, політика масованого захоплення клієнтського ринку кредитування поглибила наявні диспропорції у фінансовому забезпеченні відтворювальних процесів в економіці і призвела до негативних результатів банківської діяльності. Перешкодою на шляху подальшого розвитку банківського кредитування є серйозна проблема зростання простроченої заборгованості за кредитами.

**Середня рентабельність суб'єктів господарювання і середня ставка
позикового відсотка банків (%)***

Рентабельність за видами економічної діяльності, %	Роки								
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 01.10
Промисловість	3,3	4,7	5,5	5,8	5,8	4,9	1,8	3,6	6,0
Сільське господарство, лісове господарство	4,2	10,7	12,7	10,0	19,0	12,9	14,7	23,2	3,5
Будівництво	2,2	2,1	2,2	3,1	2,6	-2,7	-0,9	-1,2	-0,3
Торівля	6,9	12,0	14,8	12,7	13,1	-0,2	3,3	5,8	9,3
Транспорт і зв'язок	11,0	10,3	11,7	9,9	9,8	6,9	8,5	7,2	3,3
Фінансова діяльність	13,1	28,1	17,5	7,5	6,8	5,2	1,5	3,2	2,0
Операції з нерухомим майном, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,2	-0,2	0,3	2,9	3,7	4,0	-4,2	5,1	4,6
% ставка за кредитами у гривні	20,2	17,9	16,1	15,1	13,9	21,6	18,0	15,0	17,0
% ставка за кредитами в іноземній валюті	11,6	12,3	11,2	10,7	10,5	11,5	10,0	10,7	8,5

*Джерело: Держкомстат України 1998–2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www. ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

Отже, оцінка комплексу кількісних показників свідчить, що, незважаючи на необхідність зовнішніх джерел фінансування інвестицій, кредитні важелі застосовуються банками неефективно і не відіграють значної ролі в розвитку реального сектору економіки. Свідченням цього є повільне зростання прибутків підприємств при набагато більших темпах зростання обсягів кредитування. (див. рис. 1). Кредитні вкладення не забезпечують належної віддачі. Не вдосконалюється належним чином матеріальний виробничий процес. Тут потрібно враховувати пасивність інвестиційного процесу. Остання багато в чому залежить від економічної основи кредитування реальних інвестиційних проектів – формування відповідної ресурсної бази комерційними банками, відповідно монетарної політики НБУ, оскільки банківська система є найважливішим інститутом, що забезпечує загальну економічну стабільність і безпеку країни. Світовий досвід свідчить, що повноцінний розвиток банківської інфраструктури дає вирішальний імпульс зростанню національної економіки. Значення системи банківського кредитування в економіці України зростає, однак жорстка грошово-кредитна політика НБУ, спрямована на обмеження грошової емісії і сукупного платоспроможного попиту, звужує діапазон дієвості впливу кредитних важелів на розвиток економіки. Спрямованість грошово-кредитної політики на приборкання інфляції з використанням всього арсеналу інструментів впливу НБУ на сферу грошових відносин фактично призвела до втрати здатності банківської системи забезпечувати потреби господарських суб'єктів у позикових коштах. Спад виробництва в черговий раз доводить, що в умовах зменшення виробничої активності жорстка монетарна політика лише загострює проблему.

Отже, структурні та динамічні зміни у фінансовому забезпеченні інвестиційних процесів в українській економіці, які відбулися впродовж останніх років, не лише об'єктивно підвищили роль кредиту як фінансового джерела інвестицій, а й суттєво загострили проблеми у механізмі взаємодії монетарної сфери та реального сектору, особливо в частині використання кредитних важелів.

Переорієнтацію банків на кредитування реального сектору економіки варто визнати сьогодні

одним із найактуальніших завдань. У свою чергу, проблеми, що перешкоджають процесу взаємодії банківського і виробничого капіталу, можна поділити на внутрішні (пов'язані з внутрішньою діяльністю суб'єктів кредитування) і зовнішні (пов'язані із загальноекономічними проблемами).

Як внутрішні проблеми, що постають перед банками, відзначимо переважання коротких пасивів при необхідності розміщення довгострокових активів, і відповідно до цього – зростання ризиків банківської ліквідності; інтенсивна зміна середніх ринкових ставок, що зумовлює необхідність переоцінки, яку легше провести за пасивами, ніж за жорстко закріпленими довгостроковими активами. Безпосередньо з цього впливає зростання процентних ризиків; наявність високих норм резервування за залученими коштами, що зумовлює тиск на розмір ставки за активами; нестачу в банках і на підприємствах кваліфікованих фахівців з управління виробництвом і ризиками, пов'язаними з процесом управління безпосередньо на місцях.

Зовнішні причини, що перешкоджають ефективній взаємодії підприємств реального сектору економіки і банків, такі: значний рівень ділових ризиків позичальників, що впливають на кредитний ризик банку; відсутність цілеспрямованої і впорядкованої підтримки підприємств і фінансових інститутів з боку органів державної влади; небажання багатьох підприємств тісно співпрацювати з банками на пропонувані останніми умовах; наявність значних зовнішніх (для банків) ризиків, пов'язаних зі структурою економіки, що склалася; відсутність з боку держави комплексних заходів зі стимулювання інвестиційної діяльності економічних суб'єктів у сфері реальної економіки; загальна політична й економічна нестабільність у країні. Враховуючи наявні на кредитному ринку перекося у бік споживчої спрямованості кредитних вкладень, необхідно вжити додаткові заходи контролю за динамікою внутрішнього кредиту і особливо за його структурою, оскільки переорієнтація кредитної політики банків на потреби домогосподарств і уповільнення кредитування інвестиційних потреб суб'єктів господарювання негативно позначилася на фінансуванні інвестиційного попиту українських підприємств і призвела до зниження фінансового потенціалу та рівня прибутковості як реального сектору господарювання, так і банківського.

Таким чином, недостатнє використання кредитних важелів через вплив розглянутих вище внутрішніх і зовнішніх чинників, негативний вплив яких ще більше посилюється через фінансову кризу, є наслідком низької ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, а відповідно і низьких темпів економічного зростання. З огляду на це в сьгоднішніх умовах вкрай необхідні:

- прискорення ремонетизації економіки як важливої передумови нарощування обсягів позичкового капіталу, розширення внутрішнього фінансового ринку та ресурсної бази банків;
- підвищення ролі кредитного каналу пропозиції грошей та ефективності процентної політики як найбільш дієвого інструмента впливу на інвестиційну та інноваційну діяльність економічних суб'єктів, для того і повинні бути задіяні кредитні важелі впливу на виробництво.

Література

1. Бюлетень Національного банку України. – 2011. – № 9. – С. 108, 110.
2. Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 3. – С. 112–113.
3. Воробйова О. І. Банківська система країни та її вплив на реальний сектор економіки : моногр. / О. І. Воробйова. – Сімферополь : Доля, 2008. – 200 с.
4. Дзюблюк О. В. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки / О. В. Дзюблюк, О. Л. Малахова. – Тернопіль : Вектор, 2008. – 324 с.
5. Економіка і монетарна політика у 2007 р. та прогноз на перспективу // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 2(52). – С. 8.
6. Кравченко І. Криза та регулювання фінансової системи: уроки і перспективи // І. Кравченко, Г. Багратян // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 19–23.
7. Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897